

ΔΙΑΘΗΚΑΙ ΕΚ ΤΗΣ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΝΗΣ

Τ Π Ο

ΣΤΑΥΡΟΥ Χ. ΣΚΟΠΕΤΕΑ

Ἐκδίδομεν περαιτέρω ἐκ τῆς περιοχῆς τῆς Ἑξω - Δυτικῆς Μάνης δύο διαθήκας*.

Ἐν Μάνῃ μέχρι τῆς Ἑθνικῆς Ἀνεξαρτησίας, ἀλλὰ καὶ βραδύτερον — ἐν μέρει καὶ σήμερον — σπανίως συνετάσσοντο διαθήκαι. Οἱ Μανιάται *patres familiae* ἦσαν ἀπόλυτοι κύριοι, ἐφ' ὅσον ἔζων, ὁλοκλήρου τῆς κινητῆς καὶ ἀκινήτου περιουσίας των. Συνήθως ὁμῶς εἰς ἕκαστον υἱόν, εὐθὺς ὡς οὗτος ἐνηλικιούμενος ἤρχετο εἰς γάμου κοινωνίαν, ἐδίδετο προφορικῶς, κατὰ τὴν ἰδίαν τοῦ πατρὸς κρίσιν, μοῖρα τῆς περιουσίας. Συνηθέστερον ὁ τρόπος τῆς διανομῆς ὑπὸ τοῦ πατρὸς ἐγίνετο ὡς ἑξῆς :

Οὗτος ἐν Δ. Μάνῃ ἐκάλει τοὺς *πραγματογνώμονας* τοῦ χωρίου ἢ, ἄλλως, *ἐκτιμητὰς* λεγομένους, καὶ περιήρχοντο ὁμοῦ ὅλην τὴν κτηματικὴν αὐτοῦ περιουσίαν. Ταύτην διήρουν εἰς τόσας μερίδας, ὅσα ἦσαν τὰ τέκνα· εἶτα ἀνέγραφον τὰς μερίδας ταύτας ἀνὰ μίαν εἰς ἰσάριθμα ὁμοιόμορφα φύλλα χάρτου, τὰ ὅποια εὐθὺς ἐσχημάτιζον εἰς κυλίνδρους. Αἱ οὕτω καθοριζόμεναι μοῖραι τῆς πατρικῆς περιουσίας ἐλέγοντο «*κλήροι*» ἢ «*λαχροί*» ἢ «*μερτικά*». Εἰρήσθω ὅτι ὁ πατήρ ἐκ τῆς περιουσίας του διετήρει ἐκτὸς τῆς διανομῆς ταύτης ὅ,τι ἐνόμιζεν ἀναγκαῖον πρὸς ἰδίαν αὐτοῦ καὶ τῆς συζύγου του συντήρησιν. Τοῦτο ὠνομάζετο «*γεροτρόφι*».

Ἐκ τῶν χαρτῶν τούτων ὁμοιομόρφων κυλίνδρων, τῶν ἀντιπροσωπευόντων τὰ μερίδια τῆς περιουσίας, εἰς γενομένην κοινὴν συγκέντρωσιν, εἰς ἣν προσεκαλοῦντο ὑπὸ τοῦ πατρὸς τὰ τέκνα — συνήθως δ' ἀκόμη καὶ οἱ *πραγματογνώμονες* καὶ οἱ συγγενεῖς — ὁ πατήρ διέτασσε ἕκαστον τῶν υἱῶν αὐτοῦ νὰ λάβῃ ἐκ τῆς χειρὸς του ἓνα τῶν «*λαχνῶν*» ἢ «*κλήρων*» τούτων, ἀρχῆς γενομένης ἐκ τοῦ πρεσβυτέρου ἢ καὶ τοῦ νεωτέρου. Ἐὰν ἀπουσίαζεν εἰς τῶν υἱῶν, οὗτος, ἐφ' ὅσον ἦτο ἄγαμος, ἐλάμβανε τὸν ἀπομένοντα κληρον, ἄλλως ἀντεπροσωπεύετο διὰ τῆς συζύγου ἢ τοῦ τέκνου αὐτοῦ. Ὁ τοιοῦτος τρόπος διανομῆς ἐθεωρεῖτο ὡς διαθήκη ἄγραφτος τοῦ πατρὸς, οὐδόλως ὀλιγώτερον ἀπὸ τὴν γραπτὴν σεβαστή. Ὁ «*λαχνός*» ἐκτοτε ἀπειτέλει τὸ περιουσιακὸν μερίδιον ἑκάστου τέκνου.

* Ταύτας μοι παρεχώρησαν εὐγενῶς πρὸς σπουδὴν καὶ ἔκδοσιν οἱ τῶν οἰκογενειῶν ἀπόγονοι, τὴν μὲν Α' ὁ καθηγητὴς τῶν Φυσικῶν κ. *Εὐάγγελος Ἀλ. Καλλέργης*, τὴν δὲ Β' ὁ ἔγκριτος δημοσιογράφος καὶ λογοτέχνης κ. *Γεώργιος Φτέρης* (*Τσιμπιδάρος*), πρὸς τοὺς ὁποίους ἐκφράζω ἀπὸ τῆς θέσεως αὐτῆς τὰς θερμὰς μου εὐχαριστίας.

Σπανιώτατα τὰ τέκνα μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρὸς κατέφευγον εἰς τὰ δικαστήρια διὰ νὰ ζητήσουν νέαν διανομήν, νὰ «*ρίξουν τοὺς κλήρους*», ὅπως λέγεται, ἔστω καὶ ἂν εἶχον ἀδικήθῃ. Ἐθεωρεῖτο τοῦτο παράβασις καὶ ἀσέβεια εἰς τὴν μνήμην τοῦ πατρὸς καὶ ἀνέντιμον εἰς τὰς συνειδήσεις, οὐ μόνον τῶν ἀδελφῶν, ἀλλὰ καὶ ὅλης τῆς κοινωνίας τοῦ χωρίου. Περὶ θυγατέρων οὐδεὶς λόγος. Αὗται ἔθεωροῦντο «*ξεπροικισταί*», δηλαδή δὲν ἐδικαιοῦντο νὰ λάβουν κλῆρον, διότι ὑπανδρευθεῖσαι ἔλαβον, ἔαν εἶχον λάβει, εἰς κινητὰ ἢ ἀκίνητα προῖκα, ὅτε μεγαλύτεραν, ὅτε δὲ μικροτέραν, ἐκ τῆς πατρικῆς περιουσίας. Ἐὰν ὅμως θυγάτηρ τις παρέμενε μέχρι τῆς ὥρας τῆς διανομῆς ἢ τοῦ θανάτου τοῦ πατρὸς ἄγαμος, τότε ἐλάμβανε καὶ αὕτη κανονικὴν μοῖραν. Γραπτὰς διαθήκας συνήθως ἔκαμνον οἱ ἐπιφανεῖς Μανιάται, ὅσάκις ἤθελον νὰ ἀφήσουν διὰ ψυχικὴν σωτηρίαν τῶν (*ψυχικό*), κτήματά τινα εἰς μοναστήρια ἢ ξένα πρόσωπα (ἱερεῖς, μοναχοὺς, ψυχογιοὺς κ.λ.π.), ἐνίοτε ὅμως καὶ διὰ λόγους γοήτρου αὐτῶν. «*Ἀφῆκε*», ἔλεγον οἱ ὁμοχώριοί των, ὁ τάδε τὴν «*ὁμολογία*» του. Ὅταν τὴν ἐδιάβαζαν, «*ἐκλαιγαν καὶ τὰ παιδιὰ, ραῖζανε κι' οἱ πέτρες*».

Τὰς διαθήκας ταύτας συνέτασσον κυρίως οἱ κατέχοντες τὸ ὄφφικιον τοῦ ταβουλαρίου ἢ οἱ ἱερεῖς, ὡς τοῦτο ἐξάγεται ἐκ τῆς μετὰ χειρὸς παρατιθεμένης ἀνεκδότου τοῦ 1622 σιγιλλιώδους πράξεως τοῦ Πατριάρχου Κυρίλλου, ἀφορώσης εἰς τοὺς ταβουλαρίους τοῦ σταυροπηγιακοῦ χωρίου Πρασταίου τοῦ τ. δ. Καρδαμύλης, ἀπεσπασμένης δὲ ἐκ τῆς Νομικῆς Συναγωγῆς Δοσιθέου (φ. 291^α) καὶ ἐχούσης οὕτω :

Κύριλλος Ἐλέφ Θεοῦ

Ἐπειδὴ μεταξὺ Δημητρίου Ἀλαγκιόζη καὶ Γεωργίου Μεντριτίκα ὑπῆρχον σκάνδαλα καὶ συγχύσεις περὶ τοῦ ὄφφικίου τοῦ ταβουλαρικοῦ τοῦ ἡμετέρου πατριαρχικοῦ σταυροπηγίου τοῦ Πρασταίου καὶ ποτὲ μὲν τοῦ Δημητρίου λέγοντος, ὡς ἔχοντος αὐτό, ποτὲ δὲ τοῦ Γεωργίου, καὶ οὐ διέλειπον καθ' ἐκάστην αἱ ἀλληλομαχίαι, ἦλθεν ὁ αὐτὸς Δημήτριος Ἀλαγκιόζης ἐπὶ συνόδου καὶ ἐζήτησεν, ἵνα, ἐπειδὴ καὶ οἱ ἱερεῖς τοῦ αὐτοῦ σταυροπηγίου τοῦ Πρασταίου ἐπιφέρουσι τὰς ζημίας καὶ τὰ ἐπερχόμενα βάρη τῶν ἐνοριῶν, δοθῇ τοῖς αὐτοῖς ἱερεῦσι τοῦ αὐτοῦ πατριαρχικοῦ σταυροπηγίου τοῦ Πρασταίου καὶ μηκέτι ἔχειν ἄδειαν ἀπὸ τοῦδε τὸν Δημήτριον αὐτὸν Ἀλαγκιόζην καὶ τὸν Γεώργιον Μεντρίκαν γράφειν τὰ προικοσυμβόλαια καὶ τὰ λοιπὰ χαρτῶα ἔγγραφα, ἀλλ' οἱ ἱερεῖς μόνον, τούτου χάριν ἢ μετριότης ἡμῶν τὴν αἴτησιν ταύτην ἀποδεξαμένη, ὡς εὐλογον, γράφει καὶ ἐν ἀγίῳ ἀποφαίνεται καὶ διορίζεται πνεύματι, γνώμῃ καὶ τῶν μακαριωτάτων πατριαρχῶν, τοῦ τε Ἀντιοχείας κυρίου Κυρίλλου καὶ τοῦ Ἱεροσολύμων κυρ-Θεοφάνους καὶ τῶν λοιπῶν ἱερωτάτων ἀρχιερέων καὶ ὑπερτίμων, τῶν ἐν ἀγίῳ πνεύματι ἀγαπητῶν αὐτῆς ἀδελφῶν καὶ συλλειτουργῶν,

ἵνα ἀπὸ τοῦ νῦν καὶ εἰς τὸ ἐξῆς, οἱ μὲν ἱερεῖς τοῦ αὐτοῦ πατριαρχικοῦ σταυροπηγίου τοῦ Πραστείου γράψωσι τὰ προικῶα συμβόλαια καὶ τὰ λοιπὰ χαρτῶα ἔγγραφα τῶν ἐνοριακῶν αὐτῶν καὶ λαμβάνωσι τὸ ἐξ ἔθους δίκαιον διακριτικῶς, τὰ δὲ γράμματα ἅπερ ἔχουσιν, ὅτε Δημήτριος Ἀλαγκιόζης καὶ ὁ Γεώργιος Μεντρίκας, ὑπάρχουσιν ἄκυρα καὶ ἀνίσχυρα καὶ εἰς οὐδὲν λογιζέσθωσαν, ἂν δ' ὁψέποτε ὁ Δημήτριος αὐτὸς καὶ ὁ Γεώργιος θελήσωσι πάλιν ἐνοχλῆσαι τοῖς ἱερεῦσι καὶ σκάνδαλόν τι καὶ σύγχυσιν διεγείρειν, ἢ καὶ ζητῆσαι παρ' αὐτῶν ἢ ἄσπρα ἢ ἄλλο τι, ἀφωρισμένοι ὦσιν ἀπὸ Θεοῦ Κυρίου Παντοκράτορος καὶ κατηραμένοι καὶ ἀσυγχώρητοι καὶ μετὰ θάνατον ἄλυτοι καὶ ἐξω τῆς Ἐκκλησίας Χριστοῦ. Ὅθεν εἰς τὴν περὶ τούτου δήλωσιν καὶ ἀσφάλειαν ἐδόθη καὶ τὸ παρὸν συνοδικὸν γράμμα τοῖς ἱερεῦσι τοῦ ἡμετέρου πατριαρχικοῦ σταυροπηγίου τοῦ Πραστείου.

Ἐν ἔτει /ζρλω/ ἐν μηνὶ Ἀπριλίῳ, Ἰνδικτιῶνος Ε'.

Ἡ πρώτη διαθήκη, ἄνευ χρονολογίας καὶ τόπου, συνετάγη ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου Καλλεργάκη - Σκούμπλου καὶ προέρχεται ἐκ τῆς πάλαι ποτὲ Καπετανίας τῆς Ἀνδρουβίστης (τὸ παλαιότερον Ἀρδούβιστα), τῆς νῦν Κοινότητος Ἐξωχωρίου τοῦ τ. δ. Καρδαμύλης. Ἐπὶ τοῦ ἰδίου τῆς διαθήκης χάρτου εἶναι γεγραμμένα καὶ τέσσαρες δικαιοπραξίαι, σχετιζόμεναι πρὸς τὰ κατιόντα τοῦ διαθέτου πρόσωπα.

Αὕτη εἶναι γεγραμμένη ἐπὶ ἐνετικοῦ μεθ' ὕδατίνων γραμμῶν διφύλλου χάρτου, διαστάσεων 0,30 × 0,20, οὗτινος τὸ μὲν κείμενον καταλαμβάνει ὁλόκληρον τὴν πρώτην σελίδα, αἱ δὲ ὑπογραφαὶ τῶν μαρτύρων μέρος τῆς δευτέρας. Μετά τι κενόν, ὀλίγον κάτω τοῦ μέσου, σημειοῦται ὁ συντάξας καὶ γράψας τὴν διαθήκην *Ἡσαΐας ἱερομόναχος ὁ Σκούμπλος*. Τὰ ἄλλα ἔγγραφα εἶναι γεγραμμένα ἀτάκτως, τοῦτο μὲν ἀντιστρόφως, τοῦτο δὲ ἐν ἡμικλάστῳ τοῦ χάρτου καὶ δι' ἑτέρας ἑκαστον χειρός.

Ἡ δημοσίευσις καὶ τῶν ἐγγράφων μετὰ τῆς διαθήκης εἶναι ἀναγκαία, ἀφ' ἑνὸς μὲν διότι χρησιμεύουν εἰς τὸ νὰ προσδιορίσουν χρονικῶς (*ante quem*) ταύτην, ἀφ' ἑτέρου δέ, διότι ταῦτα ἀποτελοῦν ἄλυσιν συμβάσεων τῆς αὐτῆς οἰκογενείας καὶ σχετικὰ πρὸς ἄλληλα.

Τὰ ἔγγραφα ἠριθμήσαμεν, τὴν μὲν διαθήκην διὰ τοῦ Α, τὰ δ' ἑτερα διὰ τοῦ α' - δ', ἀποβλέψαντες εἰς τὴν χρονολόγησιν ἑκάστου. Τὰ ὑπὸ τὰ στοιχεῖα α', β', γ', εἶναι ἔγγραφα πωλήσεως ἀπὸ 14ης Αὐγούστου, 4ης Σεπτεμβρίου καὶ 1ης Ὀκτωβρίου τοῦ 1728, ἐν οἷς ἀγορασταὶ φαίνονται ὁ *Στρατήγης*, *Θεοδωρῆς* καὶ *Κωστάκης*, τὰ «*Καλεργάκια*».

Οὗτοι ἀναμφιβόλως ἦσαν οἱ υἱοὶ καὶ κληρονόμοι τοῦ ἐν τῷ μεταξύ ἀποβιώσαντος διαθέτου Ἰωάννου Καλλεργάκη τοῦ Σκούμπλου. Τὸ ὑπὸ τὸ στοιχεῖον δ', κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, διότι τοῦτο εἶναι ἀκέφαλον, ἀποτελεῖ δωρεὰν

ὑπὸ τῆς μητρὸς τοῦ γηροτροφείου της πρὸς τὸν πρωτότοκον υἱὸν καὶ τὴν οἰκογένειαν αὐτοῦ ὑπὸ τὸν ὄρον τῆς διατροφῆς της (ἀποκοπῆς). Τὸ ἔγγραφον τοῦτο εἶναι λογικὸν νὰ εἰκάσωμεν ὅτι θὰ συνετάγη μετὰ τὸ 1728. Οὕτω τὸ ἔτος 1728 τίθεται ὡς *terminus ante quem* ὅθεν πρέπει νὰ συνετάγη ἡ διαθήκη. Ὁ συντάκτης καὶ γραφεὺς αὐτῆς ἡγούμενος Ἡσαΐας Σκοῦμπλος, συγγενὴς προφανῶς τοῦ διαθέτου, κέκτητε μαιτρίαν παιδείαν, ὅπωςδὴποτε ὅμως ἀνωτέραν τῶν γραφέων τῶν ἄλλων ἔγγράφων. Ἡ γραφή του εἶναι πῶς ἐπηρεασμένη ἐκ τῶν ἐκκλησιαστικῶν βιβλίων τῆς τυπογραφίας τῆς Ἑνετίας. Ἀγνοεῖ παντελῶς τὴν στίξιν καὶ τὸν τονισμόν, πλὴν τοῦ ὀνόματός του, καὶ γέμει ἀνορθογραφιῶν. Τὰ γράμματα μεγάλα καὶ ἱκανῶς εὐανάγνωστα, ἀλλ' αἱ πλεῖσται τῶν λέξεων γράφονται ἀπ' ἀλλήλων ἀδιαχώριστοι. Αἱ ὑπογραφαὶ τῶν μαρτύρων εἶναι αὐτόγραφοι.

Οἱ γραφεῖς τῶν α', β', γ', ἔγγράφων, μετὰ κόπου δύνανται νὰ γράψουν, ὁ δὲ τοῦ δ' μετὰ μεγίστου κόπου καὶ οὐχὶ πάντοτε κατορθώνει νὰ ἀποτυπώσῃ ἀκεραίας τὰς λέξεις, εἰς τρόπον ὥστε λέξεις τινὲς νὰ καθίστανται πάντῃ ἀδιανόητοι.

Τὰ ἔγγραφα ταῦτα ἀνήκουν εἰς τὴν οἰκογένειαν τῶν Καλλεργῶν - Σκούμπλων τῆς Δ. Μάνης.

Οἱ Καλλέργαι - Σκούμπλοι τῆς Κοινότητος Ἐξωχωρίου, τοῦ τ. Δήμου Καρδαμύλης εἶναι ἀρχαία καὶ πρόκριτος οἰκογένεια τῆς πάλαι ποτὲ Καπετανίας τῆς Ἀνδρουβίστης¹, πιθανῶς οὐχὶ αὐτόχθων, ἀλλὰ ἐγκατασταθεῖσα ἐκεῖ μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Τούρκων κατάκτησιν τῆς Πελοποννήσου, ὅτε οἰκογένειαι ἐξ ὅλων τῶν ἐπαρχιῶν τῆς αὐτοκρατορίας, ἰδίᾳ δὲ ἐκ τῆς ἄλλης Πελοποννήσου καὶ δὴ ἐκ Μεσσηνίας καὶ Λακεδαιμόνου, δι' ἀσφάλειαν ζωῆς κατέφυγον ἐπὶ τῶν Α. καὶ Δ. ὑπορειῶν τοῦ Ταυγέτου².

Τὸ παλαιότερον αὐτῶν ὄνομα ἦτο «Σκοῦμπλος»³. Τοῦτο παραδίδεται γρα-

¹) Ὁ τύπος «Ἀνδρουβίστα» νεώτερος. (Βλ. ΣΤ. ΣΚΟΠΕΤΕΑ, Ἐγγραφα Ἰδιωτικὰ ἐκ Δ. Μάνης τῶν ἐτῶν 1547 - 1830, Ἐπετ. τοῦ Ἀρχ. Ἱστορ. τοῦ Ἑλλήν. Δικαίου τῆς Ἀκαδ. Ἀθηνῶν, τευχ. 3 (1950) σ. 66 καὶ 109, ἐνθα ἡ ἐτυμολογία καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία.

²) Ἐκτενέστερον (Βλ. ΣΤ. Χ. ΣΚΟΠΕΤΕΑ, ἐνθ. ἀνωτ. σ. 64 κέξ. Πρὸς τούτοις καὶ δύο νέα ἄρθρα του, «Ἡ Καρδαμύλη» καὶ «Ἀνδρουβίστα» εἰς Ἐφ. «Ὁ Φάρος τῆς Λακωνίας» Ἀθῆναι 1, 16 Δεκ. 1953 φυλ. 11 καὶ 12.

³) Καὶ τοῦτο εἰκάζω ὅτι εἶναι παρωνύμιον. Πιθανὴ ἐτυμολογία αὐτοῦ. 1) Ἐκ τοῦ Κουλοῦμπος (Κουλουμπῆς, Κουλουμπέας, Κουλουμβάκης εἰσέτι εἰς τὰ χωρία τοῦ τ. δ. Καρδαμύλης) Σ]κουλοῦμπος) Σκλουῦμπος) Σκοῦμπλος. Ὁ τύπος «Σκλουῦμπος» διασώζεται εἰσέτι εἰς ἓνα τῶν συνοικισμῶν τοῦ Ἐξωχωρίου, τὰ «Σκλουμπαῖκα». Ἐπὼν. Κουλοῦμπος α) εἰς Τσακωνιάν. Η. PERNOT, Introduction à l'étude du dialecte Tsakonien Paris 1934, σ. 387, β) Πειρατῆς Columbus ἀναφέρεται ὑπὸ τῶν Βενετῶν τὸ 1476 (VL. LAMANSKY, Sectrets d'état de Venise. S. Pétersbourg, 1884 σ. 24, 819 γ') εἰς Χίον, G. Columbo, sacerdote Chioto (Ἐγγρ. Χρυ-

πτῶς, ἐξ ὧσων γνωρίζω, ἐξ ἐγγράφου τοῦ 1618 τῶν προκρίτων τῆς Μάνης, ἀποσταλέντος πρὸς τὸν Γάλλον Δοῦκα τοῦ Νεβέρ, τὸν ἀποκαλούμενον Παλαιολόγον, ὅπου ὑπογράφεται ὁ «Γεώργιος Σκοῦμπλος καὶ Ταβουλάριος Ἀρδούβιστας μὲ ὅλην τὴν Χώραν»¹. Συνοικισμὸς τῆς Κοινότητος καὶ σήμερον διατηρεῖ τὴν ὀνομασίαν «Σκλουμπαίικα», ἀντὶ «Σκουμπλαίικα», προφανῶς διότι ποτὲ ἀνῆκε εἰς τὴν «σειριάν» τῶν Σκούμπλων. Οἰκογένεια Σκούμπλου παραδίδεται καὶ ἐκ Ζακύνθου τῷ 1687², πιθανώτατα Μανιάτικης καταγωγῆς, γνωστοῦ ὄντος ὅτι πολλαὶ οἰκογένειαι τῆς Μάνης ἐγκατεστάθησαν ἐν Ἑπτανήσῳ καὶ ἰδίᾳ εἰς Ζάκυνθον ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τῶν Ἑνετῶν³.

Ἐκ τούτου γίνεται φανερόν ὅτι τὰ ἐν τῇ διαθήκῃ καὶ τοῖς ἐγγράφοις, ὡς

σάνθου Λάσκαρη Ἀρχιεπ. Λακεδαιμονίας εἰς Δοῦκα Νεβέρ 1613 : (C. BUCHON, Nouv. Rech. Hist. τ. I (1845) σ. 288) καὶ Παπα-Κούλουμπος (I. T. ΒΙΣΒΙΖΗ, Αἱ περιουσιακαὶ σχέσεις συζύγων, ἐν Ἑπετ. Ἀρχ. Ἰστ. Δικ. Ἀκ. Ἀθ. τ.1 (1948) σ. 98 (ἐγγρ. ἔτ. 1677), Κουλουπῆς Γεώργης, αὐτόθι σ. 87, 82, Θωμᾶς σ. 82, 86, 89, 91, 92, Ἰωάννης 92, Καλὴ 81, 82, Κυριακὴ 81, Κώστας 81, Μιχάλης 82, 90, 92, Σγούραινι 94. (Κ. ΚΑΝΕΛΛΑΚΙ, Χιακὰ Ἀνάλεκτα, ἐν Ἀθῆναις 1890 σ. 463) ἔνθα : καὶ Γερωδιάκος κουλούμπου, (1702) σ. 401 γεώργις τοῦ κόστα κουλούμπου (1645), Κούλουμπος (Πυργίου = Colombo) : Χ. Γ. ΖΟΛΩΤΑ, Χίος τ. 1β σ. 254). Καὶ τοπων. εἰς Θήραν «Κουλοῦμπος» (Ἀρχεῖον Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ). Ὁμοίως «κουλοῦμβο», (Ἰταλ.) τὰ πρῶτα σῦκα τοῦ Ἰουλίου. Ἀκουλούμπα, ἡ νεροκολόκυθον (Νάξος)· κουλούμπα, ἡ ἢ κεφαλὴ (Θήρα) καὶ παρωνύμιον. κουλούμπα, ἡ ἢ ἐξωτερικὴ περὶ τὸ μέσον πλευρὰ τοῦ πλοίου (Κάρπαθος). Κουλούμπα, ἡ ἀσθένεια (Παξοί)· κουλούμπακας, ὁ μελισσόχορτον (Κύπρος) (Ἀρχ. Ἰστ. Λεξ.). Περὶ τοῦ γλωσσικοῦ τούτου φαινομένου βλ. ΧΡ. Γ. ΠΑΝΤΕΛΙΔΟΥ, Προσθήκη καὶ ἀφαίρεσις σ πρὸ συμφώνου, ἐν τῇ μέσῃ καὶ νέᾳ Ἑλληνικῇ, ἐν Byz. - Neugr. Jahrbücher τ. 6 (1928) σ. 402 κέξ., Κ. ΦΟΥ, Lautsystem der Griech. Vulgärsprache, Leipzig 1879 σ. 74 κέξ. 2) Ἐκ τοῦ : Σκούβουλον > Σκοῦβλον > Σκοῦμπλος. Σκούβουλον ἡ λ. εὑρεται παρὰ DU CANGE, Gloss. ἐν λ. καὶ σημαίνει solanum hortense, εἶδος στρύχνης, μελιτζάνας. (Πρβ. Π. ΒΛΑΣΤΟΥ, Συνών. σ. 473). σκούβουλον, τό ἡ σκουπίτσα (ΣΟΜΑΒΕΡΑΣ ἐν λ.). Scovolo ἐν τῇ Ἰταλ. ἡ ψήκτρα. σκούβλο, τό ἡ βούρτσα τῶν ἐνδυμάτων (Λευκάς, Κεφαλληνία)· σκούβ'λο, τό (Πρέβεζα). σκούβλος, ὁ ἡ βούρτσα (Κέρκυρα, Παξοί)· σκούβλα, ἡ ψήκτρα (Τήνος)· σκούβαλο, τό ἡ βούρτσα (Κορσική, Ν. ΦΑΡΔΥ, Ὑλη σ. 200)· σκούβουλο, τό (Σῦρος) ξυλάφιον εἰς τὸ ἄκρον τοῦ ὁποίου θέτουν ἓν τεμάχιον καὶ δι' αὐτοῦ ἀπομακρύνουν τὰς μελίσσας, πού ἔχουν κολλήσει εἰς τὴν κυψέλην. (Ἀρχ. Ἰστ. Λεξ.)· σκούβαλον (ΚΟΡΑΗΣ Ἀτ. 4, 518) μικρὰ φιλοκαλία.

¹) BUCHON, ἔνθ. ἀνωτ. τ. Α σ. 273 ΜΙΚΛΟΣΙΧ - ΜÜLLER, Acta. Vol. III (1865) σ. 270. BERGER de XIVREY, Memoires sur une tentative d'insurrection organisée dans la Morée de 1612 à 1619. Paris 1841 σ. 27, Α. Β. ΔΑΣΚΑΛΑΚΗ, Ἡ Μάνη καὶ ἡ Ὄθωμανικὴ Αὐτοκρατορία. Ἀθῆναι 1923 σ. 69.

²) Α. ΖΩΗ, Λεξικὸν Ζακύνθου. Ἐν Ζακ. 1898 σ. 1020 β.

³) Ν. ΚΑΛΟΓΕΡΟΠΟΥΛΟΥ, Γοιχογραφίαι ἐν Ζακύνθῳ, ἐν Καινῇ Διδαχῇ τ. 3 (1920) σ. 74, ἔνθα ἡ παλαιότερα βιβλιογρ., Δ. Β. ΒΑΓΙΑΚΑΚΟΥ, Μελίσσηνοι καὶ Κοντόσταβλοι ἐκ Μάνης εἰς Ζάκυνθον, ἐν Ἑπ. Μεσαιων. Ἀρχεῖον Γ (1951) σ. 141 κέξ.—, Μανιάται εἰς Ζάκυνθον, ἐν Ἑπετ. Ἀρχ. Ἰστ. Ἑλλήν. Δικαίου, τ. Ε' (1954) σ. 62 καὶ σημ. 3—, Σχέσεις Ζακύνθου καὶ Μάνης, ἐν Περ. «Αἰξωνή» 3 (1953) σ. 123 κέξ.

καὶ ἄλλοθεν, παραδιδόμενα: *Καλ(λ)ιεργάκης, Καλ(λ)εργάκης, Καλ(λ)εργέας* καὶ *Καλ(λ)έργης* εἶναι μεταγενέστερον παρωνύμιον, τὸ ὁποῖον ἀπεδόθη ἀρχικῶς εἰς τινα ἐκ τῶν Σκούμπλων, ὡς ἐνδειξίς, πιθανώτατα, τῆς ἐν τινι τέχνῃ ιδιότητός του. Τὸ παρωνύμιον προϊόντος τοῦ χρόνου ἐπεκρατῆσαν ἐξετόπισε τὸ πραγματικὸν ἐπώνυμον.

Εἶναι δὲ λίαν εὐλογον νὰ συμπεράνωμεν τοῦτο, ἐὰν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν τὴν πατριαρχικότητα τῆς Μανιάτικης οἰκογενείας, καθὼς καὶ ὅτι τὸ ἐπάγγελμα τοῦ πατρὸς ἠκολούθει, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, καὶ ὁ υἱός, ἀλλὰ καὶ συνετέλει τοῦτο συχνὰ εἰς τὴν μεταβολὴν τοῦ οἰκογενειακοῦ ὀνόματος¹. Ἀπόδειξις δὲ τοῦ τελευταίου τούτου, ὅτι συνυπάρχουν αὐτὰ ἐπὶ μακρόν, ὡς ἐν τῇ περὶ ἧς ὁ λόγος διαθήκῃ «*Ἰωάννης ὁ Καλεργάκης ὁ Σκοῦμπλος*». Ὁμοίως καὶ τὰ δύο ὀνόματα ἀναγράφονται καὶ εἰς κτιτορικὴν ἐπιγραφὴν ἐκκλησιδίου, μονοκλίτου μετὰ καμάρας, ἱστορημένου κατὰ τὸ ἥμισυ δι' ὠραίων ἀγιογραφιῶν, (Ἅγιος Νικόλαος, Ἀποκαθήλωσις, Παναγία ἐνθρονος, Μέγας Ἀρχιερεύς, Ἅγιον Μανδήλιον, Ἅγιος Ἰωάννης, Ἀγία Μαρίνα, Ἀρχάγγελος Μιχαήλ), τιμωμένου ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ἀγίου Νικολάου, κειμένου δὲ εἰς ἀπόστασιν ἡμισείας ὥρας ἔξωθι τοῦ χωρίου Ἐξωχωρίου πρὸς Ν., εἰς θέσιν «*Τίκλα*», ὅπερ καὶ σήμερον εἶναι ἰδιοκτησία τῆς ἰδίας οἰκογενείας. Ἡ ἐπιγραφὴ δὲ ἔχει οὕτως: «*Ἀνηγέρθη ἐκ βάθρων γῆς καὶ ἱστορίσθη ἡ παρὼν (sic) ζωγραφία τοῦ ἐν Ἀγίοις πατρὸς ἡμῶν Νικολάου διὰ ἔξοδα τοῦ εὐλαβοῦς Στρατήγῃ Καλλέργῃ Σκούμπλου εἰς βοήθειαν αὐτοῦ, τῆς συμβίας καὶ τῶν τέκνων αὐτοῦ καὶ εἰς μνημόσυνον τῶν γονέων καὶ ἀδελφῶν αὐτοῦ. Ἔτος ἀπὸ τῆς ἐν σαρκὶ οἰκονομίας τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ αἰῶμι (1745) μηνὶ Σεπτεμβρίου 15*»². Τὸ ἐν συνεπῶς ἐπώνυμον - Καλλεργάκης - Καλλέργης - τὸ καὶ νεώτερον, προσεκτῆθη προδήλως ἐκ τῆς ἐπαγγελματικῆς ιδιότητος, καὶ τὸ ἕτερον, τὸ παλαιὸν — «*Σκοῦμπλος*» —, ἐδήλου τὸ τῆς οἰκογενειακῆς ἐπωνυμίας.

Οἰκογένεια Καλλεργῶν ἀπαντᾷ καὶ εἰς τὸ χωρίον Γωνέα τῆς Α. Μάνης³. Οὐδεμίαν ὁμως ἐνδειξιν ἔχομεν, πλὴν τῆς συνωνυμίας, διὰ νὰ τὴν συσχετίσωμεν πρὸς τὴν τῆς Ἀνδρουβίστης τῆς Δ. Μάνης. Τὸ ἐπώνυμον ἄλλωστε «*Καλλέργης*»

¹) Πρβλ. Ἰωάννης Μαυρομιχάλης - Κατσῆς (=τελώνης). Ἐπων. Κατσάκος. Γρηγοράκης - Μαγγιόρος (=Ἀξιωματικός), Ἐπων. Μαγγιοράκος. Θεοδ. Γρηγοράκης Μπέης τῆς Μάνης. Ἐπων. Θεοδωρομπεάκος Ὁμοίως Ἐξαρχέας, Παπαδέας, Δασκαλέας, κλπ. Γενικώτερον περὶ τῶν ἐξ ἐπαγγέλματος κυρίων ὀνομάτων ἐν Μάνῃ: Βλ. Φ. ΚΟΥΚΟΥΛΕ, Περὶ τῶν καταλήξεων - έας - βρόχι - αἶος, εἰς *Λεξικογραφικὸν Ἀρχεῖον* τ. 6 (1923) σ. 237 κέξ. καὶ δὴ σ. 248.

²) Ἡ κτιτορικὴ ἐπιγραφὴ ἀνέκδοτος παρ' ἐμοί, δημοσιεύεται νῦν τὸ πρῶτον. Ὁ κτίτωρ οὗτος Στρατήγης, πιθανώτατα, υἱὸς τοῦ διαθέτου Ἰωάννου, οὗτινος γίνεται μνεία καὶ ἐν τοῖς ἐγγράφοις β', γ' καὶ δ'.

³) Ν. Θ. ΚΑΤΣΙΚΑΡΟΥ, Ἡ βεντέτα ἐν Μάνῃ, Ἀθήναι 1933 σ. 79.

παραδίδεται καὶ εἰς ἄλλα μέρη τῆς 'Ελλάδος'. Μεγάλη καὶ ἰσχυρὰ βυζαντινὴ, πριγκιπική, οἰκογένεια Καλλεργῶν ἀπὸ τοῦ ΙΒ' αἰῶνος ὑπάρχει ἐν Κρήτῃ¹, ὡς καὶ εὐγενὴς τοιαύτη ἐν Λευκωσίᾳ - Κύπρου². Δὲν ἀποκλείεται βεβαίως τινὲς τῶν ἐν 'Ελλάδι Καλλεργῶν νὰ ἔχουν καὶ κοινὴν τὴν προέλευσιν.

Ἡ χρῆσις πάλιν τοῦ οὐσιαστικοποιηθέντος ἐπιθέτου «καλ(λ)ιέργος, καλ(λ)ιέργοι» ἦτο ἐν χρήσει εἰς πλείστα ἰδιώματα τῆς μεσαιωνικῆς 'Ελληνικῆς γλώσσης. Ὁ 'Αντ. Χατζῆς³, ἐτυμολογῶν τὸ ὄνομα «Καλίεργος» ἐκ τῆς 'Ενετικῆς (*caligher* = ὑποδηματοποιός), εἰκάζει ὅτι, ἴσως, προῆλθεν ἀπὸ τοῦ «Καλιέργης» καὶ τὸ «Καλιέργης», ὅπερ, καθ' ἡμᾶς, ἄτοπον. Τὸ «Καλλέργης» μετὰ διπλοῦ λ, ὡς καὶ τὰ ὑπὸ τοῦ Ν. Πολίτου⁴ προσαγόμενα (*Καλλιφρονᾶς, Καλλίεργος, Καλλίχορος, Καλλιμάχης*), θεωρεῖ λόγια, δεχόμενος ὅτι τὰ μετὰ τοῦ καλλι - σύνθετα ἀγνοεῖ ἢ νεωτέρα ἑλληνικὴ γλῶσσα.

Ἀλλ' ἡ περὶ τοῦ ἐτύμου ὀρθὴ ἐρμηνεία ἀφίεται εἰς τοὺς γλωσσολόγους. Δι' ἡμᾶς ἀρκεῖ ὅτι καὶ εἰς τὰς δύο περιπτώσεις ὑποδηλοῦται ἐπάγγελμα καὶ ὅτι παλαιόθεν παραδίδονται καὶ αἱ δύο γραφαὶ (λ ἢ λλ)⁵.

¹) 'Αντζελο Καλλέργης, ἐν Ζακύνθῳ ἐξ ἐγγράφου 23 Ἀπριλ. 1684 (Δ. Β. ΒΑΓΙΑΚΑΚΟΥ, 'Επ. Ἀρχ. Ἰστ. Δικ. τ. 5 (1954) σ. 62 1) Νικ. Καλλέργης, Σμυρναῖος, σπουδαστὴς ἐν Πίζῃ (1816) (Κ. ΣΛΘΑ Νεοελλ. Φιλολογία 'Εν Ἀθήναις 1868 σ. 655). 2) Ἰων. Καλλέργης ἐξ Ἀττικῆς, φονευθεὶς ἀγωνιστὴς ὑπὸ τὸν Χ' Μελέτην Βασιλείου (Φάκ. Ἀγων. Ἐθν. Βιβλ., Δ. ΣΟΥΡΜΕΛΗ, Ἱστορία τῶν Ἀθηναίων. Ἐν Λίγινῃ 1834 σ. 303) 3) Νικολ. Καλλέργης, Χίος, Πυρπολητὴς (Φάκ. Ἀρχ. Ἀγων. Ἐθν. Βιβλ.). Ὡς κυριώνυμα ἀπαντοῦν: «Καλλέργω» χωρίον Μυλοποτάμου - Κρήτης: (Α. ΓΟΥΔΑ, Βίοι Τσουδερῶν ἢ Καλλεργῶν. Ἐν Ἀθήναις 1930 σ. 24, Ν. ΣΤΑΥΡΑΚΗ, Στατιστικὴ Πληθυσμοῦ Κρήτης. Ἀθῆναι 1890 σ. 18), «Καλλεργ(γ)ιανά» χ. ἐν Κισσάμῳ (Μ. ΧΟΥΡΜΟΥΖΗΣ, Κρητικά. Ἀθῆναι 1842 σ. 41). «Καλλέργου» συνοικ. Καλ(λ)ιανοῦ - Καρυστίας (Α. ΔΡΑΚΑΚΗ - Σ. ΚΟΥΝΔΟΥΡΟΥ, Ἀρχεῖον Δήμων καὶ Κοινοτήτων τ. Β (1939) σ. 388) Ὁμοίως ὡς βαπτιστικὸν «Καλλέργα» (Ν. ΒΕΗ, Παρατηρήσεις εἰς τὸ Συναξάριον τῶν εὐγενῶν γυναικῶν καὶ τιμιωτάτων ἀρχοντισσῶν, ἐν Ἐπ. Φιλ. Συνλ. Παρτσασσοῦ τ. Θ' (1906) σ. 139).

²) Α. ΓΟΥΔΑ, ἐνθ' ἀν. (προλεγ.) σ. 7, ΣΤ. ΞΑΝΘΟΥΔΙΔΟΥ, Συνθήκη μεταξὺ 'Ενετικῆς Δημοκρατίας καὶ Ἀλεξίου Καλλιέργου, ἐν «Ἀθηνᾶ» 14 (1902) σ. 289 κέξ. Τὸ δίπλωμα (προβελέγιον) τῶν Σχορδιλῶν Κρήτης. ΕΕΚΣ 2 (1939) σ. 300, Κ. Δ. ΜΕΡΤΖΙΟΥ, Ἡ Συνθήκη Ἐνετῶν - Καλλέργη (Κρητικὰ Χρονικὰ Γ' (1949) σ. 265 κέξ.). 13 - 14 αἱ. [Π]τερύγ[ων τ]ῶν [τῇ σ]κέπη, στρατ[ηλ.]άτα, τοῦ Κα[λλιέρ]γη περιφρούρ[ει] πρακτέα (V. Laurent, Les bulles métriques dans la sigillographie byzantine, ἐν «Ἑλληνικοῖς» τ. 5 (1932) σ. 170).

³) ΑΡΧΙΜ. ΚΥΠΡΙΑΝΟΥ, Ἱστορία χρονολογικὴ τῆς νήσου Κύπρου. Ἐνετία 1788 σ. 272 - 3, καὶ ἔκδ. Βα (1902) σ. 405 - 6, Παρτσασσός τ. 11 (1887) σ. 261, Ἀθηνᾶ ΛΔ' (1934) σ. 140.

⁴) Ἐπιστημονικὴ Ἠχώ τ. 17 (1930) σ. 50β.

⁵) Παραδόσεις τ. Β' (1904) σ. 1252.

⁶) Ὁ πρῶτος ἐκ Κρήτης εἰς Ἰθάκην τῷ 1500 ἀφικθεὶς ἐλέγετο Τομάζος Καλλιέργιος (Α. ΖΩΗ, Οἱ Καλλέργαι ἐν Ζακύνθῳ (Ἰόνιος Ἀνθολογία 5 (1931) σ. 128). Ὁ Ξανθουδίδης (Ἀθηνᾶ 14 (1902) σ. 289) μάλιστα δέχεται, τοῦλάχιστον διὰ τοὺς ἐν Κρήτῃ Κ. ὅτι ὁ παλαιὸς τύπος εἶναι «Καλλιέργης», ὡς ἐξάγεται ἐξ ἐγγαράκτου ἐπιγραφῆς τοῦ ἔτους 1598 τοῦ Ναοῦ

Τὰ ἔχοντα ὡς πρῶτον συνθετικὸν τὸ θέμα *καλλι-* σημαίνουν ὅτι τὸ ὑπὸ τοῦ δευτέρου συνθετικοῦ σημαινόμενον ἔχει τὴν ιδιότητα τοῦ καλοῦ ἢ τοῦ ὡραίου, ὡς πρὸς τὸ πρόσωπον ἢ τὸ πρᾶγμα τὸ ὁποῖον χαρακτηρίζουν, ἢ ὅτι γίνεται τι κατὰ καλὸν ἢ ὡραῖον τρόπον. Κατὰ τινὰ ἐκδοχὴν καὶ ὁ τῆς Κρήτης κλάδος τῶν Καλλιεργῶν «παρὰ τῶν Ἑνετῶν ὕστερον ὡς τῶν καλῶν ἐργάται, Καλλιέργαι ἐπωνομάσθησαν»¹, ἐνῶ τὸ ἀρχικὸν οἰκογενειακὸν αὐτῶν ὄνομα ἦτο «Φωκάς». «Ἱστοριογράφος ὄνομα Καλιέργης» ἐξωγράφισε τῷ 1315 ἐπὶ Ἀνδρονίκου Α' Παλαιολόγου τὸν ἐν Βερροῖα τῆς Μακεδονίας Ναὸν Παναγίας τῆς Περιβλέπτου². Ἐκ Κρήτης πάλιν πλῆθος λογίων, ζωγράφων καὶ τυπογράφων ἔχει ὡς ἐπώνυμον τὸ «Καλ(λ)ιέργης»³. Μηχανικός, προφανῶς, Ἕλληνας Calergi παραδίδεται ἐξ ἐπιστολῆς τοῦ Ἑνετοῦ συνδίκου D. Gritti τοῦ Μορέως ἀπὸ 3 Ἰουλίου 1688⁴.

Ἐν Ἀνδρῷ οἱ «καλλιέργοι» λέγονται εὐρύτερον ἐπὶ τῆς σημασίας τῶν καλλιεργητῶν τῆς γῆς, τῶν κολλήγων⁵, τὸ δὲ «καλλιεργὸς» ἐπὶ τῆς σημασίας τοῦ γεωργοῦ⁶. Καὶ οἱ Καλλέργαι τῆς Ἀνδρουβίστης ὄντως ἥσκουν τέχνην τινὰ ἢ καὶ καλλιτεχνίαν, διότι παραδίδονται ἐκ τῆς οἰκογενείας τεχνῖται, ξυλογλύπται, μαρμαρογλύπται, ἀγιογράφοι, εἶναι δὲ καὶ κτίσται καὶ κτήτορες μοναστηρίων καὶ ἐκκλησιδίων. «Χεὶρ Χριστοδούλου Καλέργη» ἱστορεῖ τὸν Ναὸν τοῦ Ἀγίου Νικολάου ἐν τῷ περιβόλῳ τοῦ Κάστρου τῆς Ζαρνάτας, τὰς τοιχογραφίας τοῦ ὁποίου, ὁ τὸ πρῶτον περὶ τούτου γράψας σεβαστός μοι διδάσκαλος Σ. Β. Κουγέας χαρακτηρίζει ὅτι «εἶναι πολλοῦ λόγου ἄξια»⁷.

Ὁμοίως «διὰ χειρὸς Ἀναγνώστη Φιλιππάκη Ἀνδρουβίστας καὶ Ἀναγνώστη Καλλιεργάκη ἐκ Πραστίου» ἐν ἔτει 1787 ἐξωγραφήθη καὶ ὁ νεώτερος τῆς Ζαρνάτας Ναὸς Παναγίας τῆς Καστριανῆς⁸, καθὼς καὶ πρότερον ἐν ἔτει

Προφήτου Ἡλία, εἰς χωρίον Περιβόλια τῆς Κυδωνίας. (Πρβ. Κ. ΜΕΡΤΖΙΟΥ, ἐνθ' ἄνωτ. σ. 265, 286, 289, Ἀλέξιος ὁ Καλλιέργης καὶ Alexi Callergi).

¹) Α. ΜΟΥΣΤΟΞΥΔΟΥ, Ἑλληνομνήμων 1843 σ. 322.

²) ΣΠ. ΛΑΜΠΡΟΥ, Ἕλληνες Ζωγράφοι πρὸς τῆς Ἀλώσεως ἐν Ν. Ἑλληνομνήμονι 5 (1908) σ. 279.

³) Κ. ΣΑΘΑ, ἐνθ' ἄνωτ. σ. 73, 74, 120, 175, 409, 416, 418, 419, 420, 655, Α. ΖΩΗ, ἐνθ' ἄνωτ. σ. 128 Ν. Ἑλληνομν. Δ' σ. 460, 1Β' σ. 242 1Γ' σ. 377.

⁴) Ν. Ἑλληνομν. 20 (1926) σ. 56, 61.

⁵) Δ. ΠΙΣΤΗ, Περιγραφή τῆς νήσου Ἀνδρου. Ἐν Ἐρμουπόλει 1881 σ. 17.

⁶) Π. ΒΛΑΣΤΟΥ, ἐνθ' ἄνωτ. σ. 291: «δουλειὲς καλλιεργοῦ», Μ. ΜΙΧΑΗΛΙΔΟΥ - ΝΟΥΑΡΟΥ, Καρπαθιακά Δημοτικά Ἀσματα. Κ/πολις 1913 σ. 76: «Δὲν ἦσαν γιὰ καλλιεργὸς νὰ σπέρῃς κάθε χρόνο».

⁷) Σ. Β. ΚΟΥΓΕΑ, Συμβολαὶ εἰς τὴν ἱστορίαν καὶ τοπογραφίαν τῆς Β. Δ. Μάνης, ἐν «Ἑλληνικοῖς» τ. 6 (1933) σ. 287.

⁸) Ἐνθ' ἄνωτ. σ. 288.

1785 ὁ Ναὸς τοῦ Ἀγίου Νικολάου τῶν Δολῶν—Ἀβίας¹.

Νικόλαος Καλλέργης ἐξ Ἀνδρουβίστης «ἀπ' ἀρχῆς τοῦ ἱεροῦ μας ἀγῶνος ἔχων μεθ' ἑαυτοῦ ἱκανοὺς στρατιώτας ἐπολέμησεν εἰς διαφόρους κατὰ τῶν ἐχθρῶν μάχας, ὅπου ἔδειξε γεναιότητα καὶ καρτερίαν εἰς τὰ δεινὰ, ἐξοδεύσας καὶ οἰκονομῶν πάντοτε τοὺς στρατιώτας...», ὧς ἐξάγεται ἐκ πιστοποιητικοῦ ἀπὸ 3 Αὐγ. 1836 τοῦ Ἰωάννου Μαυρομιχάλη ἢ Κατσῆ².

*
* *

Ἡ δευτέρα διαθήκη, ὑπὸ χρονολογίαν 30 Ὀκτωβρίου 1829, συνετάγη ὑπὸ τοῦ Στράτη Τσιμπιδάρου, προκρίτου τοῦ χωρίου Καρέας τῆς Δ. Μάνης. Τὸ χωρίον ἢ Καρέα—καὶ Καρέας, ὁ—γραφτῶς ἀναφέρεται, ἐξ ὧσων γνωρίζω, κατὰ πρῶτον τὸ ἔτος 1612, εἰς τὸν στατιστικὸν πίνακα τῶν κωμῶν τῆς Μάνης, ὅστις συνετάγη τὴν ἐποχὴν τῶν συνεννοήσεων τῶν Μανιατῶν μετὰ τοῦ Δουκὸς τοῦ Νεβέρ³. Ὁ Νηφάκης συγκαταλέγει τὴν Καρέαν μετὰ τῶν χωρίων τῆς Ἀνατολικῆς ἢ Κάτω Μάνης⁴.

¹) Σ. Β. ΚΟΥΓΕΑ, Κτιτορικὴ Ἐπιγραφὴ ἐκ Δολῶν, ἐνθ' ἀνωτ. τ. 7 (1934) σ. 108. ΣΤ. ΣΚΟΠΕΤΕΑ, Ἡ καταγωγὴ τῶν Δοξαράδων «Ἑπτανησιακὰ Φύλλα» Φῶριος 1954 τ. 3 σ. 61.

²) Φάκελλος Νικολ. Καλλέργη, Ἀρχεῖον Ἀγωνιστῶν Ἑθνικῆς Βιβλιοθήκης.

³) BUCHON, ἐνθ' ἀνωτ. σ. 284α. Μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν ἡ Κ. μετ' ἄλλων χωρίων ἀπετέλεσε τὸν δῆμον Καρυνούπολεως (Ι. Δ. ΣΤΑΜΑΤΑΚΗ, Πίναξ χωρογραφικὸς τῆς Ἑλλάδος, ἐν Ἀθήναις 1846, σ. 53, Ι. ΝΟΥΧΑΚΗ, Ἑλληνικὴ χωρογραφία, ἔκδ. Γ', Ἐν Ἀθήναις 1901 σ. 757. Μεταγενεστέρως ὑπῆχθη εἰς τὸν τ. δ. Οἰτύλου (ΕΛΕΥΘΕΡΟΥΔΑΚΗ, Ε. Α. τ. 7 σ. 296α). Τὸ 1927 ἀποσπασθεῖσα τῆς Κ' τοῦ Γέρμας ἀπετέλεσεν ἰδίαν Κοινότητα διὰ Δ' τοῦ (Φ. Ε. Κ. 209/1927) χωρίον Καρέα ὑπάρχει καὶ εἰς τὴν Πρίγκιπον, ὡς μαρτυρεῖται ἐκ τοῦ 155 κώδικος τοῦ ΙΖ' αἰ. τῆς Μονῆς Χάλκης (Φύλλ. ογ', οδ' «ζωιέ»). Βλ. Μητροπολίτου ΑΘΗΝΑΓΟΡΑ τοῦ ἀπὸ Μ. Πρωτοσυγκέλλου, Κατάλογος τῆς ἐν Χάλκῃ μονῆς τῆς Παναγίας, ἐν ΕΕΒΣ 13 (1937) σ. 53. Τὸ ὄνομα πιθανῶς κυριώνυμον, ἀπαντῶν καὶ ὡς ἀρσενικὸν «ὁ Καρέας». Καὶ ἐπὶ τῶν Β. Δ. προβούνων τοῦ Ὑμηττοῦ ὑπάρχει Μονὴ τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Καρέα, χριστιανικὸν μνημεῖον, χρονολογούμενον καὶ πέραν τοῦ ΙΑ' αἰ. (Δ. ΚΑΜΠΟΥΡΟΓΛΟΥ, Ἱστορία τῶν Ἀθηναίων, Β (1890) σ. 190 κ.έ., ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ, Ἀναδρομὰς τῆς Ἀττικῆς σ. 30, Κ. ΚΟΥΡΟΥΝΙΩΤΟΥ—Γ. ΣΩΤΗΡΙΟΥ, Εὐρετήριον τῶν Μνημείων τῆς Ἑλλάδος. Τεύχ. Γ' (1933) σ. 157). Χωρίον Καρραῖα καὶ εἰς τὸν τ. δ. Δύμης—Κάτω Ἀχαΐας (Χ. ΚΟΥΡΥΛΟΥ, Χωρογραφία τῆς Ἑλλάδος, Α'. Νομὸς Ἀχαΐας. Ἐν Ἀθήναις 1903 σ. 74, Ι. ΝΟΥΧΑΚΗ, ἐνθ' ἀνωτ. σ. 527). Τὸν Ναὸν τοῦ μάρτυρος Ἀκακίου εἰς Ἑπτάσκαλον ἐκάλουν οἱ Βυζαντινοὶ Καρύαν τὸν Ἅγιον Ἀκάκιον τὸν Χαρέαν. Ὁ Σωκράτης δέ, ὅστις ἔζησεν ἐπὶ Θεοδοσίου τοῦ Μεγάλου, Καρύαν καλεῖ εὐκτήριον οἰκίσκον. Παραλαβὼν ὁ Θεοφάνης παρὰ τοῦ Σωκράτους ἔχει Καρία, ἀντὶ Καρύας. Ἐντεῦθεν προήλθε καὶ ὁ τύπος Καρυά. (DU CANGE, Historia Byzantina. τ. β. (Venetiis 1729) σ. 48. Καριῶν, Καρῶν, Καρῶς: ΟΥΣΠΕΝΣΚΗ, Ἅγιον Ὄρος σ. 670—671, 674). Ἐτυμ. Καρυαί, (ΒΛΑΧΟΥ ΚΟΣΜΑ, Ἡ χειρσόνησος τοῦ Ἀγίου Ὄρους Ἀθῶ κ.λ.π. Ἐν Βόλῳ 1903 σ. 37, 151). Καρύαι Κορσικῆς (Ν. ΦΑΡΔΥ, ἐνθ' ἀνωτ. σ. 82).

⁴) Γ. ΜΑΟΥΡΕΡ (Μετφρ. Χ. Πράτσια—Ε. Καρασιάθη), Ὁ Ἑλληνικὸς Λαός, τ. Α. (1943) σ. 146.

Ἡ διαθήκη αὕτη εἶναι γεγραμμένη ἐπὶ διφύλλου μεθ' ὑδατίνων γραμμῶν τῆς ἐποχῆς χάρτου, διαστάσεων $0,330 \times 0,225$, οὗτινος καταλαμβάνει μετὰ τῶν ὑπογραφῶν τῶν μαρτύρων ὅλην σχεδὸν τὴν πρώτην σελίδα. Τελευταῖος ὑπογράφει ὁ γράψας τὴν διαθήκην Παπᾶ Ἰωάννης Κοζομπολάκης. Αἱ ὑπογραφαὶ τῶν μαρτύρων ἔχουν τεθῆ διὰ χειρὸς τοῦ γραφέως.

Ὁ ὡς ἄνω γραφεὺς τῆς διαθήκης κέκτηται ποιάν τινα παιδείαν, ἀγνοεῖ ὅμως τὸν τονισμόν καὶ τὴν ὀρθογραφίαν, τὴν δὲ στίξιν χρησιμοποιεῖ ἀδιακρίτως μεθ' ἐκάστην λέξιν. Τὰ γράμματα καθαρὰ, αἱ δὲ λέξεις εἶναι κεχωρισμέναι ἀπ' ἀλλήλων, εὐανάγνωστοι καὶ ἄνευ συντομογραφῶν.

Ὁ διαθέτης Στράτης Τσιμπιδάρος, ὡς ἐμφαίνεται ἐκ τῆς διαθήκης, ἦτο ἀρκούντως εὖπορος καὶ πρόκριτος τῆς Καρέας.

Δημήτριος Τσιμπιδάρος καὶ Πιέρος Ταβουλάρης ἦσαν ἐπικεφαλῆς τῶν Καρεατῶν εἰς τὸν ὑπὲρ Ἀνεξαρτησίας Ἀγῶνα, μετασχόντες εἰς τὴν κατὰ τοῦ Ἰμβραῆμ μάχην τῶν Μανιατῶν ἐν τῷ Πολυαράβῳ (26-28 Αὐγούστου 1826) ¹.

*
* *

Τέλος ὡς πρὸς τὴν μέθοδον τῆς ἐκδόσεως τῶν ἐγγράφων ἀποκατεστήσαμεν ἀπλῶς ὀρθογραφικῶς τὸ κείμενον αὐτῶν, ἐκανονίσσαμεν τὴν στίξιν, χωρὶς ὅμως νὰ θίξωμεν τὴν φωνὴν τῶν λέξεων καὶ τὴν σύνταξιν τῆς φράσεως. Κατ' ἐξαίρεσιν διετηρήσαμεν πανομοιότυπον τὴν ὀρθογραφίαν τῶν ὑπογραφῶν.

Ὡς κριτικὰ σημεῖα ἐχρησιμοποίησαμεν τὰ διεθνῶς παραδεδεγμένα ², ἅτινα ἄλλωστε ἀπαρεγκλίτως τηρεῖ διὰ πᾶσαν τοιαύτην ἐκδοσιν τὸ Ἀρχεῖον τῆς Ἱστορίας τοῦ Ἑλληνικοῦ Δικαίου τῆς Ἀκαδημίας.

Α'.

† Ὡς διὰ τῆς παρούσης {σ} μου διαθήκης καὶ καθολικῆς ἀποδείξεως ² ἐγὼ ὁ Ἰωάννης ὁ Καλεργάκης | ὁ Σκοῦμπλος | ἐλθόντος ἐν ἀστενείᾳ βαρυτά ³ τη {ν} καὶ φοβούμενος τὸ αἰφνίδιον τοῦ θανάτου ἵνα μὴν ἔλθῃ ξάφνω ⁴ καὶ ἀρπά{ρ}σῃ {ν} τὴν ἐλπεινὴ μου ψυχὴν τὸ μὲ πρῶτο ἀφῆνω συγχώ ⁵ ρεσιν εἰς σὲ ἅπατας τοὺς χριστιανοὺς γειτόνους γονέα μου κουνιά ⁶ δους μου {ς} πεθερὰ καὶ σύγαμπρο καὶ εἰς | ᾧ | πας

¹) Π. ΚΑΡΑΚΑΣΣΩΝΗ, Ἱστορία τῆς τριημέρου μάχης τοῦ Πολυαράβου. Ἐν Ἀθήναις 1929, σ. 43.

²) Ι. ΒΙΣΒΙΖΗ, ἐνθ' ἄνωτ. σ. 76 κ.έ. Σ. ΣΚΟΠΕΤΕΑ, Ἑγγράφα σ. 69.

